

ZNEUŽÍVÁNÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK V ZAMBII MISUSE OF ADDICTIVE SUBSTANCES IN ZAMBIA

Veronika Šimečková¹, Radka Rejhová²

¹Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra speciální a sociální pedagogiky

²Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra supervize a odborné praxe

Summary

The work deals with problems of misuse of addictive substances and drug problems in the African environment of Zambia – city of Lusaca. The knowledge of the authors is based on their own experience from their affiliation in Zambia in 2004-2007.

The definition of the term Street kids is presented in the work. By way of illustration, main problems of these children are shown, particularly their incomplete social and family background. All the problems, such as the incompleteness of the family, poverty, etc., considerably correspond with problems of misuse of addictive substances.

In Zambia, the number of addicted children increases, particularly the number of those depending on psychotropic substances. The children have the substances in bottles, which they carry throughout the day in streets. They are easy to recognize mainly due to tired, bloodshot and red eyes. The children also sniff these substances to eliminate the hunger.

The psychotropic substances are easily available for children moving in the streets in the form of glues and solvents.

There is also enhanced consumption of alcoholic drinks. In older generation, drinking beer and local draughts is persisting in contrast to the young generation, who ever frequently use liquors which, together with sunshine, frequently form rough images of the youth and of the whole society.

Compared with the year 2004, children, particularly girls, who are on game in the evening, increase in number.

The work furthermore considers the prevention and help provided for children and families, particularly opinions of local sport and teaching clubs. Children, who misuse the addictive substances, are frequently excluded from the programmes, which are organized for street kids within the scope of the humanitarian help.

The authors furthermore mention the problem of the local negative influence of the traditional shamanism typical for the country. Ceremonies, which have their origin in history, are frequently based on the use of psychedelic substances, which are able to induce their atmosphere.

Key words: street kids – addictive substances – Africa – poverty

Souhrn

Článek se zabývá problematikou zneužívání návykových látek a drogovou problematikou v africkém prostředí v zambijském městě Lusace. Zkušenosti autorek jsou prezentovány na základě vlastních zkušeností ze stáží v Zambii v letech 2004–2007.

V práci se konkrétně definuje pojem street kids. Jsou zde pro ilustraci představeny hlavní problémy těchto dětí, především jejich neúplné sociální a rodinné zázemí. Všechny tyto problémy, jako je neúplnost rodiny, chudoba a další, velice korespondují s problematikou zneužívání návykových látek.

V Zambii dochází k nárůstu počtu závislých dětí především na psychotropních látkách. Děti mají látky v lahvích, se kterými se pohybují po celý den po ulicích. Jsou jednoduše rozpoznatelné především díky unaveným, podlitým a červeným očím. Tyto látky se čichají mimo jiné také proto, že zahánějí pocit hladu.

Psychotropní látky jako lepidla a rozpouštědla jsou pro dítě pohybující se na ulici lehce dostupné.

Rovněž dochází ve větší míře ke konzumaci alkoholických nápojů. U starší generace přetrvává tradice pití piva a domorodých lektvarů, na rozdíl od mladší, která častěji požívá tvrdý alkohol, jenž spolu se slunečním zářením vytváří často drsné obrazy mládeže a společnosti vůbec.

Oproti roku 2004 vzrůstá počet dětí, které po večerech provozují prostituci, jde především o děvčata, která si tak přivydělávají na živobytí.

Článek dále představuje prevenci a pomoc pro děti a rodiny, především názory místních sportovních a výukových klubů. Děti, které zneužívají návykové látky, jsou často vyloučeny z programů, které jsou organizovány pro děti ulice v rámci humanitární pomoci.

Autorky se dále zmiňují o problému místního negativního vlivu tradičního šamanství, typického pro tuto zemi. Obřady, které vycházejí z historie, jsou často realizovány na základě požití psychedelik, která dokáží navázat správnou atmosféru obřadu.

Klíčová slova: street kids – návykové látky – Afrika – chudoba

V Zambii strávily autorky jako stážistky opakovaně několik měsíců, Radka Rejhová dokonce celý rok jako sociální pracovnice a koordinátorka preventivně sociálního programu Street children v Lusace. V průběhu svého pobytu zde autorky pracovaly se sirotky a dětmi ulice, pro něž zajišťovaly výukové a volnočasové aktivity. Do Zambie se dostaly v rámci rozvojových programů, které organi-

zuje Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity, společně se společností Czech AID.

Vzhledem k tomu, že problematika drog a návykových látek je v dnešní době jednou ze zásadních světových otázek sociální práce, je vhodné ji blíže představit jak u dětí, tak i u dospělých v Zambii.

Stále častěji vedou cesty drog přes africký kontinent. Afrika je cílem pašeráků kokainu,

kteří přilétají ze západu z Kolumbie, a heroinu, kteří přicházejí z východu z Afghánistánu, upozornil úřad. Podle expertů OSN je pašování heroinu z Afghánistánu, který obstarává 92 procent světové produkce této drogy, přes Afriku zatím poměrně slabé, avšak na vzestupu. Gangy věnující se pašování afghánského heroinu jsou zatím poměrně slabě organizované, ale důsledkem je i rostoucí spotřeba v sousedních zemích, Pákistánu, Íránu, středoaasijských státech i Rusku, Indii a Africe. Chudoba a epidemie AIDS činí tyto země ještě zranitelnějšími vůči důsledkům užívání heroinu. Kokain sice z Kolumbie do Evropy také obvykle proudí přes karibskou oblast, ale africká stezka je stále častěji využívána, o čemž svědčí i skutečnost, že množství zabaveného kokainu v letech 2000 až 2005 vzrostlo šestnásobně. Severní Afrika je rovněž místem, odkud pochází většina hašiše konzumovaného v Evropě (4).

Afrika je hlavním zdrojem cannabis (marihuana), se kterým se obchoduje na evropských trzích. Zároveň existují důkazy o tom, že některé z probíhajících konfliktů na africkém kontinentu jsou částečně financovány z drogových obchodů. Vyplyvá to ze zveřejněné výroční zprávy Mezinárodního výboru pro kontrolu drog (INCB). Výbor vyzývá mezinárodní společenství, aby africkým státům poskytlo v boji proti zneužívání drog a proti nezákonnému obchodování s nimi svou pomoc.

Ke splnění cílů, které byly přijaty na zvláštním zasedání Valného shromáždění OSN o problematice drog v roce 1998, musejí vlády všech států zajistit integraci strategií na snížení nabídky i poptávky po drogách, a to na technické i politické úrovni, jak uvedl ve zprávě šéf INCB Hamid Ghodse. Na zvláštním zasedání VS o drogách se státy zavázaly, že dosáhnou do roku 2008 významného snížení výroby, distribuce a užívání nezákonných drog.

Mezinárodní výbor pro kontrolu drog (INCB) je nezávislým a kvazisoudním kontrolním orgánem, jehož úkolem je dohlížet na dodržování úmluv Spojených národů o problematice drog. Výbor byl založen v roce 1968 na základě Jednotné úmluvy o omamných látkách z roku 1961. INCB předcházela řada podob-

ných orgánů, zakládaných již od doby Společnosti národů. Výbor je nezávislý na vládách i na Organizaci spojených národů (4).

V rámci programů autorky pracovaly s dětmi, které žijí v neutěšeném rodinném a sociálním zázemí. Jsou to děti často bez přístřeší a společenských vazeb. Termín *street children* popisuje děti, které žijí nebo pracují na ulici. Některé z nich žijí se svými rodinami (které taktéž žijí na ulici), jiné s rodinami nežijí (převážně se jedná o sirotky). Děti žijící na ulici a děti ulice jsou často oběťmi násilí, sexuálního vykořisťování, zanedbání, zneužívání návykových látek a porušování lidských práv.

Děti ulice jsou dětmi, kteří tráví více času na ulici než se svou rodinou, ulice se tak stává jejich reálným domovem. Řadí se sem i děti, které se pozoruhodně a nečekaně staly bezdomovci a ztratily své rodiny. Žijí v časoprostoru bez ochrany, kontroly a stálé odpovědnosti. Jejich každodenní záležitostí je sehnat něco k jídlu, teplé oblečení a možnost někde přespát. *Street children* se dostávají do popředí lidské pozornosti, která je ohniskem velkých sociálních a zdravotních problémů. Těmito problémy jsou především: nedostatek vzdělání, HIV/AIDS, prostituce a zneužívání návykových látek (3). Právě tyto děti jsou nejvíce náchylné k užívání návykových látek a podléhají dalším vnějším činitelům, se kterými se denně setkávají.

Celosvětově necelých 90 procent dětí ulice užívá různé psychoaktivní látky, především alkohol, léky a různé průmyslové substance (různá lepidla a rozpouštědla). V Zambii se autorky setkaly s lidmi, kteří studují či vystudovali sociální program na univerzitě v Kitwe a pracují v sociální oblasti především s dětmi ulice, HIV pozitivními dětmi a sirotky v sirotčích domech. Jednalo se o terénní sociální pracovníky, tzv. *streetworkers*.

Streetworker je sociálním pracovníkem, jehož „kanceláří“ je přirozené prostředí klientů: ulice, parky, kluby, herny, nádraží aj. Tedy místa, kde se potenciálně potřební pohybují. Jeho úkolem je vyhledávat a kontaktovat skupiny a jednotlivce, kteří jsou stylem svého života a nebo trávením volného času více ohroženi negativními sociálními jevy a následně jim nabídnout nebo zprostředkovat pomoc. Jde především o ty jednotlivce, kteří sami nejsou

ochotni pomoc vyhledat nebo to nedokáží.

U neorganizovaných dětí a mládeže se streetworker setkává s velkým spektrem problémů: pasivním trávením volného času a z toho vyplývající nudou, s experimentováním s drogami, trestnou činností a vandalismem, psychickými a sociálními problémy spojenými s dospíváním, s problémy v rodině a ve škole nebo záškoláctvím. Streetworker často pracuje s mladými lidmi, kteří se hlásí k některé vyhraněné skupině – subkultuře. Těmto lidem streetworker nabízí poradenství přímo v terénu, instrumentální pomoc s jejich problémy (např. doprovod na úřady, zprostředkování další odborné pomoci) nebo asistenci při realizaci jejich vlastních nápadů a akcí. Metodu terénní sociální práce lze tedy zařadit zejména mezi služby sociální prevence (3).

Problémem prevence zneužívání návykových látek se v Zambii zabývá Zambijský červený kříž a dále pak neziskové organizace či malé skupiny mladých lidí, které se snaží kontaktovat především mladé lidi a děti, které propadají návyku. Většinou však všechny tyto aktivity spadají do sekundární prevence.

Z vlastních zkušeností si autorky uvědomují, že prevence na školách funguje velice sporadicky, snaží se děti pozitivně motivovat, je však problém, že často ani učitelé netuší, jaké nebezpečí závislosti návykové látky způsobují. Vše je spojeno s problémem nevzdělanosti, která je v Zambii stále obrovským problémem.

Prevence drogové problematiky

Prevenčí drogové problematiky se v Zambii zabývají například sportovní kluby. Vedoucí sportovních klubů nabízejí dětem aktivní pomoc. Upozorňují je na problémy, které mohou nastat v důsledku zneužívání návykových látek. Prevenci zajišťují tedy sami. V nejhorším a nejkrajnějším případě pak vyhledají odborníka, který by v daném případě mohl pomoci v důsledněji a kompetentněji. Tuto zkušenost mají autorky z klubu, který navštěvují děti z bohatších rodin.

V prostředí chudých lidí není problematika návykových látek řešena stejně jako nemoci, především pak problematika HIV/AIDS.

V rámci odpoledních programů společnosti Czech AID společně se studenty ZSF JU při-

pravovaly autorky při svém působení v Zambii pravidelně každou středu tzv. workshopy, které byly zaměřeny na konkrétní problémy a oblasti prevence: HIV/AIDS, zneužívání návykových látek, mateřství, sexuální výchova, malárie, hygienické návyky... Za pomoci místních lektorů byla dětem představována největší úskalí problémů, závislostí a nemocí. Vzhledem k tomu, že se do workshopů zapojili místní koordinátoři, byla překonána jazyková bariéra (dětí často nerozumí anglicky), děti byly velice vnímavé a dokázaly o problému diskutovat.

Vzhledem k faktu, že alkohol a tabákové výrobky jsou v Zambii poměrně drahé, nejčastěji se zneužívají různé průmyslové substance a lepidla. Často potkáte kolemjdoucí děti, které se na ulici vyskytují s červenými očima a plastovými lahvemi u úst. V těchto lahvích mají nality právě omamné látky. Vzhledem k tomu, že je tato země jednou z nejhudších na světě, se děti dostanou především k levným a značně destruktivně působícím látkám, jež nejčastěji vdechují. Vdechované páry těchto látek kromě svého omamného účinku však působí na mozkovou činnost, potlačují pocity hladu, chladu a samoty a následně pak poškozují mozkovou činnost. Některé zneužívané návykové látky působí halucinogenně. Sekundárně ale způsobují plicní edémy, selhání ledvin, nevratné poškození mozku a v některých případech může jejich užívání vést až ke smrti.

Děti trpí často podvýživou, malnutricí. Návyk na psychotropní látky jejich neutěšený stav samozřejmě ještě zhoršuje.

Bohužel, zdravotně sociální síť není dostatečně rozvinuta a dětí, které se potulují po ulicích, je velké množství. Preventivní programy, zaměřené proti tomuto problému, nedokáží zachytit většinu případů. V Zambii se nepřikládá příliš velký důraz tomuto problému především proto, že je zde mnoho jiných existenčních problémů, které je nutné řešit. Jednoduše řečeno, není na to čas. Asi se to zdá divné, ale tuto realitu si opravdu člověk uvědomí až na místě, když vidí další velmi závažné problémy, které provázejí nejen děti, ale i dospělé.

Přestože je zde zneužívání drog zakázáno a striktně trestáno, marihuana je zde zneužívána v enormním množství. Zkušenost s marihu-

anou zde má velká část zambijské populace, ač oficiální statistiky bohužel zpracovány nejsou. Marihuana je zde zakázána. Tuto látku zneužívají především mladí lidé, ne však děti v tak nízkém věku, jako je tomu v České republice. Je to především proto, že marihuanu je nutné koupit a děti nemají ani minimum financí, pokud ano, použijí je hlavně na jídlo.

Užívání alkoholu je v Zambii velmi časté, spíše se však konzumuje pivo než tvrdý alkohol. Ten je zde velmi drahý a příliš silný. V ředěné formě není mezi místními lidmi příliš oblíben. Oproti roku 2004 dochází k nárůstu pití tvrdého alkoholu u mladé generace. Tvrdý alkohol společně z místním klimatem subtropického podnebí vytváří často odstrašující obraz mladé generace, jeho účinky jsou pak mnohonásobně silnější.

V Zambii se pijí některé místní lektvary, které se pokoutně vaří v místních malých vesničkách a coumpoundech (chudinských čtvrtích). Např. v Mukuni village se autorky setkaly s nápojem, který byl popsán jako kukuřičný protlak, který kvasí několik dnů a poté se cedí a čistá látka, která vznikne, se pak konzumuje. Je to velice silná až halucinogenní látka, která má svou tradici.

V hojném množství lidé tedy konzumují pivo. Za poměrně příznivou cenu se zde prodávají dva druhy piva zambijské produkce a jedno jihoafrické. Pro chudé obyvatele je však cena příliš vysoká, takže si dovolí pouze místní nápoj Chibuku či Shake Shake. Tradiční pivo pro chudé, které je vyráběno z kukuřice, je pro místní obyvatele velkou lahůdkou. Tento mok má zvláštní nakyslou chuť a místní ho prý při konzumaci někdy doplňují přidáním mléka. Kromě omamných účinků prý působí i značně halucinogenně.

Velmi překvapující je skutečnost, že i ženy a dívky v Zambii konzumují pivo ve velkém množství. Je to poměrně velký rozdíl od podmínek v České republice. Ženy se zde pak často stávají stejně opilými jako muži, což je jeden ze zvláštních obrázků společnosti, jejich chování poté koresponduje s tímto stavem opilosti. S požíváním alkoholu souvisí i vysoká míra promiskuity v Zambii.

V Zambii není zpravidla nikterak rázně řešen problém konzumace alkoholu za volantem. Pokud nenajdou přímo u řidiče láhev od

jakéhokoli alkoholu, nepřikládá se této situaci příliš velký význam. Navzdory tomu není nehodovost a úmrtí za volantem v Zambii tak velká a kritická.

Rozdíly, které autorky spatřily v průběhu let 2004–2006 v užívání jak alkoholu, tabáku, tak i ostatních návykových látek, jsou značné. Nárůst je velký především mezi mladou generací.

Cena cigaret je v Zambii poměrně vysoká, proto zde moc kuřáků k nalezení není, i když nárůst kuřáků oproti roku 2004 není především v mladé generaci zanedbatelný. V oblibě jsou mentolové, velice slabé cigarety, které nejsou moc drahé. Ostatní značky a silnější cigarety k dostání jsou, ale jsou cenově méně dostupné, takže si je dovolí koupit jen ti bohatší. Tabák si je však možné koupit v čisté podobě. Ten se dá kouřit nebo žvýkat. Při průchodu tržnicí pak člověk může shlédnout pytle s velkými kusy tabáku, jež příliš vábně nevypadají. Tento tabák je velice nekvalitní a silný.

Ostatní návykové látky v Zambii příliš zneužívané nejsou, především vzhledem k jejich obtížné dostupnosti a vysoké ceně. Snad jen ve vyšších sociálních vrstvách, tyto ukazatele však nejsou v současné době dostupné.

Zambie je jednou ze zemí, kde mělo velkou historickou důležitost šamanství a tento fakt přetrvává i dodnes. Tajemno, záhady a kouzla jsou dodnes součástí života velké části Zambijců. Nehody a nešťastné události, prohry a problémy jsou často vnímány jako výsledek nepřátelských tajemných sil. Čarodějnictví je nástrojem, jak si tyto síly podmanit, zneužít je proti někomu, využít jich ve svůj prospěch nebo se jimi bránit proti čarování někoho jiného. Pro Evropany je dost těžké si tento rozměr každodennosti představit, přestože ani oni nejsou uchráněni před vlivy okultismu a náboženského fundamentalismu. Čarodějnictví je všudypřítomným prvkem bytí mnoha lidí nejen na vesnicích, ale i ve městech, napříč všemi sociálními vrstvami a bez ohledu na vzdělání (1). Z historie vyplývá, že k obřadům se využívaly často látky, které dokázaly zúčastněné podpořit v jejich prožívání, byly to především látky omamné.

Všeobecně by se dalo říci, že psychedelika jsou látky ovlivňující spirituální centra svých

konzumentů. Pozitivně ovlivňují kreativitu a mění vnímání časových a prostorových vztahů. Uživatelé většinou umožňují jiný pohled na svět, včetně sebe sama, než je klasický pohled skrze své ego. Pověšinou nejsou návyková (na některá existuje slabá psychická závislost) ani toxická (toxicita samozřejmě závisí na dávce).

Dalo by se konstatovat, že problémy Zambijců, které se týkají hladu, negramotnosti, nedostupnosti pracovních míst a s tím spojenou chudobou, tak trochu napomáhají či mírní problém zneužívání návykových látek jak u dětí, tak u dospělých obyvatel.

LITERATURA

1. Tožička, T.: Spanilá jízda ke spolupráci naší diakonie se Zambii. Křesťanské listy. Tábor, 2003, roč. 83, č. 51, s. 4–5. ISSN0323-1321.
2. Oborový portál o nízkoprahových sociálních službách a zařízeních. Kdo je streetworker? [online], [cit. 2007-10-6]. Dostupné z: http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=184
3. Zneužívání drog v Africe je alarmující. Econnect – Informační centrum OSN, 2. 3. 2005 – PRAHA, [online], [cit. 2007-10-6]. Dostupné z: <http://zpravodajstvi.ecn.cz/index.stm?x=226274>
4. Drogy zkusil každý dvacátý člověk na světě. článek iDNES [online], [cit. 2007-10-6]. Dostupné z: http://zdravi.idnes.cz/drogy-zkusil-kazdy-dvacaty-clovek-na-svete-f2t/koureni.asp?c=A070626_105244_koureni_bad
5. Wikipedia-otevřená encyklopedie. Psychedelika. [online], [cit. 2007-10-6]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/psychedelika>

*Veronika Šimečková a Radka Rejhořová
FalkaELF@seznam.cz, Rejha@seznam.cz*